

BUDOVÁNÍ KNIHOVNY OBNOVENÉHO KONVENTU PANNY MARIE POD ŘETĚZEM V PRAZE

PAVEL TRNKA

Abstrakt: Knihovna obnoveného maltéžského konventu Panny Marie pod řetězem v Praze byla založena převorem Františkem Tauferem počátkem 30. let 18. století. Rozšiřována byla zejména knihami po zemřelých členech konventu. Nejvýznamnější akvizici představovala sbírka knih vztahujících se k maltéžskému řádu vybudovaná Franzem Paulem von Smitmer. Knihovna byla relativně malá a v roce 1870 ji tvořilo 4578 svazků. Teprve v této době byly zaváděny signatury a vznikal první skutečný knihovní katalog.

Klíčová slova: konvent Panny Marie pod řetězem, Praha – Malá Strana, maltéžský řád, klášterní knihovna

Tento příspěvek vznikl za účelem zveřejnění nových poznatků k dějinám knihovny obnoveného konventu maltéžských rytířů u Panny Marie pod řetězem v Praze na Malé Straně. Dnes již bývalá bibliotéka tvoří gros fondu Maltéžská knihovna, který je depozitem Českého velkopřevorství maltéžského řádu spravovaným Knihovnou Národního archivu v Praze na Chodovci. Autor si rovněž klade za cíl revidovat některé své dosavadní teze, které byly proneseny zejména na základě starší literatury bez znalostí obecnějších historických souvislostí a příslušných dobových pramenů.¹ Jelikož se jak doplňky, tak opravy vztahují ke staršímu období historie konventní knihovny, bude zde výklad omezen na dobu od počátku 30. let 18. století do konce 60. let 19. století. Ta je vymezena klíčovými událostmi: obnovením konventu a založením jeho knihovny na jedné straně a přerodem v moderní knihovnu, jejíž knihy byly poprvé opatřeny signaturami a zároveň zapsány do nového katalogu, na straně druhé. Pro pochopení souvislostí je na úvod nezbytné alespoň stručné vylíčení osudů knihoven řádových kněží působících v Praze na Malé Straně v dobách předchozích.

JOHANITŠTÍ DUCHOVNÍ V PRAZE A JEJICH KNIHOVNY DO ROKU 1732

Na Malé Straně byla pravděpodobně roku 1169 zřízena johanitská komenda, která se svým početným konventem představovala nejvýznamnější řádový dům českého převorství.² Její existence skončila hned zkraje husitské revoluce. Pražští johanité se zachránili včasným odjezdem do bezpečí strakonického hradu, s jehož konventem nakonec splynuli. O knihovně pražské komendy, která musela bezpochyby existovat, není prakticky nic známo. Dochoval se pouze breviář z konce 14. století, který prokazatelně sloužil pražskému konventu.³ Konec knihovny je nejasný. Mohla zůstat v Praze a v roce 1420 být zničena husity. Pravděpodobnější se však jeví její převoz spolu s archivem do Strakonice a následné začlenění do knihovny tamního

1 Chybné závěry jsou součástí článku TRNKA, P. Osudy Maltéžské knihovny v Praze a její současný stav. *Paginae historiae*. 2016, roč. 26, č. 1, s. 7–46, ve kterém je zároveň podán přehled příslušné literatury.

2 Stručný přehled dějin pražského konventu nejnověji podává TRNKA, P. Pražský konvent johanitů a datace udělení práva pontifikálií jeho převorům v řádové historiografii. *Paginae historiae*. 2019, roč. 27, č. 1, s. 70–82.

3 Zevrubně o něm pojednal PETR, S. Středověká liturgická bohemika v rukopisném fondu Maltéžské knihovny. *Studie o rukopisech*. 1989–1990, roč. 27, s. 31–51.

konventu. V takovém případě by pražské svazky vzaly za své roku 1619 při obsazení strakonického hradu Mansfeldovým vojskem. Patrně v této době zanikl i konvent ve Strakonících, kde napříště působil jediný řádový duchovní zajišťující farní správu.

Přes jisté snahy se v Praze až do první poloviny 18. století nepodařilo konvent obnovit. V první polovině 40. let 15. století se vrátil na Malou Stranu pouze jeden johanitský kněz, označovaný jako převor, který měl na starosti správu farnosti a postranního práva. Od té doby byla zřejmě postupně budována knihovna pražského převorství, která měla charakter farní knihovny. Již počátkem třicetileté války byla však rozprášena při vpadu Malostranských na území maltézské jurisdikce. Znovu ji začal od roku 1621 budovat převor Pavel Gryl z Altorfu (převorem 1621–1631).⁴ Někteří jeho nástupci měli své osobní knihovny, jak tomu nasvědčuje několik málo dochovaných rukopisných exlibris a jedno věnování.⁵ Není ovšem zcela zřejmé, zda zmíněné knihy po jejich smrti připadly knihovně pražského převorství, nebo archivu českého převorství ve Strakonících, při kterém se od 40. let 17. století utvářela vlastní knihovna. Celkově se však o bibliotéce využívané pražskými převory, jejíž svazky patrně nebyly nikterak označeny, nedá říci nic bližšího. Lze alespoň předpokládat, že nebyla rozsáhlá.

ZŘÍZENÍ KONVENTNÍ KNIHOVNY A JEJÍ VÝVOJ DO KONCE 60. LET 19. STOLETÍ

Situace se zásadně změnila za převora Františka Taufera [1], kterému se podařilo počátkem 30. let 18. století obnovit pražský konvent. Lze ho také právem považovat za zakladatele nové konventní knihovny. V letech 1728 a 1731 nechal vybudovat budovu konventu, v níž se hned od počátku počítalo s knihovnou. Té a archivu, se kterým byla spojena,⁶ byla určena klenutá místnost v jižním křídle procházející prvním a druhým patrem. Vstupovalo se do ní masivními kovovými dveřmi z prvního patra [2], ve kterém se nacházely prostory vyhrazené jak samotnému převorovi, tak profesům. Prostor knihovny neboli archivu byl opatřen příslušným nábytkem.⁷ Na jižní stěně byl vymalován znak Taufera jako zakladatele knihovny [3].

Základ knihovního fondu konventu položily svazky přenesené z velkopřevorského archivu.⁸ Mezi nimi se nacházelo několik knih označených rukopisným exlibris strakonického převorství.⁹ Z archivu s největší pravděpodobností přišla i osobní knihovna bývalého kanceláře českého převorství a apelačního rady Melchiora Gniesena von Kobach (†1627), který si své knihy podepisoval na titulní straně, čítající více jak 180 svazků.¹⁰ Lze očekávat, že byla

4 Knihovna Národního archivu (dále KNA), fond Maltézská knihovna (dále Knih.Malt.), sign. Malt 2041, vpisek za textem. Časová vymezení funkčních období pražských převorů či životní data a funkce členů konventu jsou v tomto příspěvku uváděny podle autorových rukopisů *Katalog převorů a administrátorů kostela Panny Marie pod řetězem od 40. let 15. století do roku 1703 a Katalog maltézských kněží pražského konventu Panny Marie pod řetězem vstoupivších do řádu v letech 1709–1850*.

5 Jsou to vlastnické vpisky Bernarda Witteho (převorem 1650–1686) ve čtyřech svazcích, Jakuba Zikmunda Kuzborského (převorem 1692–1703) v jednom svazku a věnování Františku Tauferovi (1674–1745, převorem 1709–1745). KNA, Knih.Malt., sign. Malt 642, 1494, 1725, 2415, 1580 a 2341.

6 PIZZALA, J. Stand der Bibliotheken der im Reichsrathe Vertretenen Königreiche und Länder zu Ende des Jahres 1870 II. *Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik*. 1874, roč. 20, seš. 6, s. 68. V dobových prameňech byla místnost střídavě označována jako knihovna nebo archiv.

7 Vybavení knihovny je popsáno v TRNKA, P. *Osudy...*, s. 15.

8 Národní archiv (dále NA), fond Maltézští rytíři – české velkopřevorství, Praha (dále ŘM), inv. č. 1233, kart. č. 460, *pamětnice konventu Panny Marie pod řetězem 1727–1907*, fol. 44r.

9 KNA, Knih.Malt., sign. Malt 2037, 1263, 1781, 1975, 2004, 2010, 2511, 2539, 2542, 2545, 1988 a sign. R 8. Ze stejného zdroje jistě pochází i jediný dochovaný svazek obsahující exlibris tehdy již zaniklého strakonického konventu (KNA, Knih.Malt., sign.Malt 2006).

10 Jeho knihovnou se zabývala OPATRná, M. *Knihovna Melchiora Gniesena von Kobach*. Praha 2017. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav informačních studií a knihovnictví.

*Obrázek č. 1:
Portrét převora Františka
Taufera – České velkopřevorství*

*Obrázek č. 2:
Vstupní dveře do knihovny*

do konventní knihovny začleněna i knihovna pražského převorství. Své vlastní knihy věnoval konventu rovněž převor Taufer.¹¹ Také bývalý benešovský děkan Josef Pokorný (1690–1752) údajně přispěl pěknou sbírkou knih, když v roce 1732 jako jeden z prvních dvou duchovních vstoupil do obnoveného konventu Panny Marie pod řetězem.¹² Nashromážděné tituly měly členům konventu posloužit při přípravách kázání a při zvyšování vlastní odborné kvalifikace v různých vědách.¹³ Jelikož měla řeholní komunita omezené finanční prostředky, kupovaly se ve druhé polovině 18. století vybrané tituly přímo pro konventní knihovnu spíše výjimečně [4]. Nové přírůstky proto představovaly zejména knihy po zemřelých členech konventu.¹⁴ To byl důvod, proč se knihovna, která roku 1752 čítala na 1 000 svazků,¹⁵ do konce 18. století příliš nerozrostla. Naopak dle dobové literatury měla ve druhé polovině 80. let a v první polovině 90. let 18. století čítat pouze asi 800 svazků. Součástí tohoto souboru bylo přinejmenším 10 rukopisů a 16 prvotisků.¹⁶ Pokud by opakovaně uváděný údaj o velikosti knihovny konventu byl pravdivý, znamenalo by to, že se během čtyř desetiletí zmenšila o přibližně 200 svazků. Zároveň nejsou k dispozici žádné informace o případných ztrátách v souvislosti s knihami. Zdá se proto, že údaj o velikosti konventní knihovny objevující se v literatuře je značně podhodnocený. Navíc dle dochovaného částečného soupisu sepsaného pravděpodobně koncem druhé dekády 19. století tvořilo její základ alespoň 1758 svazků!¹⁷ V uvedeném čísle však nejsou započítány dvě největší přejímky přelomu 18. a 19. století.

Tou první je rozsáhlá sbírka melitensů (tj. rukopisů i tisků týkajících se maltéžského řádu) čítající více jak 650 svazků, kterou pražský konvent získal po smrti konventuálního kaplana a komtura Franze Paula von Smitmer (1740–1796), který působil jako kanovník u sv. Štěpána ve Vídni a jako člen řádu příslušel do Českého velkopřevorství. Tento cenný soubor byl z počátku uchovávan v rámci konventní knihovny odděleně. Jeho soupis zaslal konventu z Vídně v roce 1810 Václav Löschner, který nedlouho předtím získal Smitmerovu sfragistickou sbírku,¹⁸ v níž tento seznam objevil.¹⁹ Druhý nerefektovaný přírůstek představují svazky po členovi konventu Janu Raymundovi (1737–1808), který se zaměřoval na kázání.²⁰ I v 19. století tak hrály významnou roli při doplňování knihovny osobní knihy jednotlivých maltéžských kněží získané po jejich smrti. Dle vlastnických vpisků byly ve sledovaném období největší knižní pozůstalosti vedle Raymunda po Františku Wilhelmovi (1757–1822), Josefu Kolenatém (1791–1849) a Antonínu Sichrovském (1784–1863). V rámci akvizice se nákupy uplatnily spíše okrajově, jak ukazuje vydání 40 zlatých na knihovnu za rok 1870, které je

11 NA, ŘM, inv. č. 1233, kart. č. 460, *pamětnice konventu Panny Marie pod řetězem 1727–1907*, fol. 44r.

12 Pozn. HIRSCHING, F. K. G. *Versuch einer Beschreibung sehenswürdiger Bibliotheken Teutschlands nach alphabetischer Ordnung der Oerter. Dritter Bandes, Erste Abtheilung*. Erlangen 1788, s. 317. K dispozici je nyní pouze jeden svazek s rukopisným exlibris Josefa Pokorného. KNA, Kniha.Malt., sign. Malt 1965.

13 NA, ŘM, inv. č. 1233, kart. č. 460, *pamětnice konventu Panny Marie pod řetězem 1727–1907*, fol. 44r.

14 HIRSCHING, F. K. G. *Versuch...*, s. 314.

15 Celkový počet byl stanoven na základě knih zachycených v inventáři. NA, ŘM, inv. č. 264, č. kart. 156, *inventář pražského konventu z roku 1752*.

16 HIRSCHING, F. K. G. *Versuch...*, s. 314, 320–322, 324; SCHALLER, J. *Beschreibung der königl. Haupt- und Residenzstadt Prag sammt allen darin befindlichen sehenswürdigkeiten Merkwürdigkeiten. Zweyter Band, Die Kleinsseite, oder das III. Hauptviertel der Stadt Prag*. Prag 1795, s. 65.

17 Na základě zaznamenaných informací o výpůjčkách Jana Grelleta (1779–1828) lze vyvozovat, že byl seznam vytvořen patrně roku 1818 či nedlouho po něm. Reálně ale zachycuje spíše stav knihovny na počátku 19. století. Nejmladší identifikovatelný titul pochází z roku 1805. NA, ŘM, inv. č. 1236, kart. č. 463, *Consignatio librorum juxta materias, quas pertractant in 20 classes distributa*.

18 Die Smitmerisch-Löschnerische Sphragitodek in Wien. *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst*. 1810, roč. 1, č. 110–111, s. 465.

19 NA, ŘM, inv. č. 1236, kart. č. 463, neoznačený soupis Smitmerovy sbírky a přiložený dopis z 8. června 1810.

20 O Raymundovi a jeho knižní sbírce pojednává TRNKA, P. *Život, dílo a knihovna pražského kazatele Jana Raymunda. Kniha a dějiny*. 2019, roč. 26, [v tisku].

Obrázek č. 3:
Znak převora Františka
Taufera vymalovaný
na stěně knihovny

Obrázek č. 4: Tauferrův vlastnoruční vpisek s přitíštěnou pečeti na předním předešlé prvního dílu Bosiových třísvazkových řádových dějin z let 1621 až 1634, které zakoupil v roce 1743 pro potřeby konventu, KNA, Knih.Malt., sign. Malt 2463/1

v porovnání s jinými knihovnami velmi nízké. Konventní knihovna se tak postupně rozrůstala a ve zmíněném roce obsahovala 4578 svazků, z toho 119 rukopisů a 58 inkunábulí.²¹

Zřejmě někdy ve druhém decenniu 19. století začaly být z konventní knihovny vybírány svazky obsahující základní literaturu a z nich byla vytvářena příruční knihovna alumnátu určená především posluchačům teologie. Zpočátku ji tvořilo přibližně 200 svazků, které zřejmě zůstávaly uloženy v prostorách konventní knihovny a archivu.²² Nejpozději roku 1853 se tato příručka nacházela ve druhém patře konventní budovy, které bylo vyhrazeno novicům a klerikům. V této době však již čítala 866 svazků obsahujících všechny vědy teologické a částečně i světské.²³

Na konci sledovaného období se v konventní knihovně nacházela řada svazků, kterých si maltézští duchovní obzvláště cenili.²⁴ Jednalo se jednak o středověké pergamenové rukopisy opatřené iluminacemi,²⁵ z nichž je možné uvést antifonář štrasburské johanitské komendy z první poloviny 15. století.²⁶ Nadmíru zajímavou papírovou památku, která byla pravděpodobně rovněž nejstarším rukopisem v konventu, představovaly účty provensálské johanitské komendy Manosque z let 1283 až 1290.²⁷ Velmi důležité pro ně byly též čtyři soubory rukopisů. Jeden tvořilo 17 svazků obsahujících opisy akt řádových generálních kapitul z let 1330 až 1631.²⁸ Další představoval diplomatář Českého velkopřevorství s písemnostmi od příchodu johanitů do Čech.²⁹ Třetím celkem byly opisy papežských breve a nařízení vyhotovené ve Vatikánské knihovně.³⁰ Poslední soubor tvořila bibliografie melitensii sepsaná v italštině Franzem Paulem von Smitmer, který ji průběžně doplňoval až do roku 1794.³¹ Za velmi vzácné dílo považovali rukopisný katalog mincí a medailí velmistřů a dalších hodnostářů řádu vyhotovený někdy kolem roku 1781 opět Smitmerem.³² Z tisků vyzdvihovali obecně prvotisky, které byly zaměřeny z větší části na teologii,³³ a relativně běžný soubor katalogů

21 PIZZALA, J. *Stand...*, s. 82–83.

22 NA, ŘM, inv. č. 1236, kart. č. 463, *Handbibliothek für das Alumnat des ritterlich. Malteserstiftes*.

23 KNA, Knih.Malt., sign. R 226, *Statuta sacri equestris Ordinis S. Joannis Jerosolymitani omnem Clerum hujus Ordinis obligantia...*, pag. 7.

24 Jejich přehled podává PIZZALA, J. *Stand...*, s. 67.

25 Katalog středověkých rukopisů Maltézské knihovny je součástí BRODSKÝ, P. – TOŠNEROVÁ, M. (eds.). *Guide to manuscript collections in the Czech Republic = Průvodce po rukopisných fondech v České republice*. Prague 2011, s. 374–375. Třeba však upozornit, že hned první záznam pod signaturou R 29 je fiktivní. Přímou iluminovanou manuskriptu do první poloviny 17. století mapuje BRODSKÝ, P. – ŠUMOVA, M. *Iluminované rukopisy v archívech na území Čech*. Praha, 2017, s. 218–231.

26 KNA, Knih.Malt., sign. R 230, *Antiphonarium de tempore et de sanctis, pars hiemalis*.

27 KNA, Knih.Malt., sign. R 137, *Liber expensarum, quae in prioratu s. Aegidii apud Arelatem factae sunt ab a. 1283 usque ad a. 1290*. Tento rukopis byl nedávno editován: BORCHARDT, K. – CARRAZ, D. – VENTURINI, A. (eds.). *Comptes de la commanderie de l'Hôpital de Manosque pour les années 1283 à 1290*. Paris, 2015.

28 KNA, Knih.Malt., sign. R 208, 179, 207, 199, 214, 212, 202, 206, 201, 215, 213, 203, 200, 197, 198, 157, 184, *Capitula generalia*.

29 S největší pravděpodobností se jednalo o pětisvazkový rukopis *Diplomatarium Ordinis Melitensium Magni Prioratus Bohemiae* zachycující opisy písemností z let 1158 až 1777 sepsané Franzem Paulem von Smitmer během jeho pobytu v pražském konventu a dnes uložený v archivním fondu: NA, ŘM, inv. č. 73–76, č. knihy 1–5, řádový diplomatář I–V. ČÁŇOVÁ, E. – SKÝBOVÁ, A. *Maltézští rytíři – české velkopřevorství, Praha. Díl II, spisy a knihy, 1. sv. Inventář*. Praha 1965, s. 34.

30 Zřejmě lze ztotožnit s NA, ŘM, inv. č. 50–72, kart. č. 19–40, *bullaria 1113–1766*.

31 KNA, Knih.Malt., sign. R 33–39, [SMITMER, F. P. v. *Catalogo della bibliotheca Maltese*]. Na základě tohoto rukopisu vydal v roce 1781 svoji tištěnou práci SMITMER, F. P. v. *Catalogo della biblioteca del Sagro militar ordine di S. Giovanni Gerosolimitano oggi detto di Malta*. [S.l.] 1781, která se však do konventní knihovny nedostala.

32 KNA, Knih.Malt., sign. R 143, SMITMER, F. P. v. *Nummactheca Hierosolymitani Ordinis*.

33 Inkunábule nacházející se ve fondu Maltézská knihovna jsou zpracovány v ŠIMÁKOVÁ, J. et al. *Katalog prvotisků Knihovny Národního muzea v Praze a zámeckých a hradičnických knihoven v České republice*. Praha, 2001, s. 536–537.

kdysi významné knihovny maltéžského konventu ve Štrasburku z roku 1749.³⁴ Není náhoda, že téměř všechny uvedené cimélie pražského konventu přímo souvisely s již několikrát zmíněným Smitmerem – buď je sám vytvořil (diplomatář, bibliografie či katalog mincí a medailí), nebo je alespoň získal do své sbírky. Je tedy zřejmé, že význam knihovny maltéžského konventu v Praze spočíval právě v melitensích. Koncem 30. let 19. století se dokonce dostala na „prestížní“ seznam vybraných pražských knihoven uveřejňovaný ve Schematismu Českého království.³⁵

SPRÁVA KONVENTNÍ KNIHOVNY

Knihovna hrála v životě komunity důležitou roli, proto na ni bylo pamatováno hned v prvních německých statutech konventu z roku 1740. Byla jí věnována druhá polovina třináctého článku, ve které je vysvětleno její založení, a celý čtrnáctý článek obsahující de facto jednoduchý knihovní řád.³⁶ Následující statuta vydaná roku 1759 převzala čtrnáctý článek prakticky bez úprav, zatímco informace o počátcích knihovny byly vypuštěny.³⁷ V návrhu na úpravu statut z roku 1819 byl zmíněný článek o knihovně převeden do modernější němčiny, avšak jeho význam zůstal prakticky nezměněn.³⁸ Statuta, která byla nově sestavena roku 1853 Antonínem Sichrovským, přímo nenavazují na předchozí. O knihovně pojednává osmý článek, který je již spíše stručným popisem tehdejšího stavu. Obsahuje informace o existenci dvou knihoven (konventní a alumnátní), přičemž u druhé z nich dokonce uvádí přesný počet svazků, jejich rámcový obsahový profil a místo jejich uložení. Pouze jeden bod je zde vyčleněn správě knih!³⁹

Převor ustanovoval jednoho z bratrů, který byl zběhlý v knihách, knihovníkem. V běžných pramenech se však tento konventní hodnostář prakticky neobjevuje. Výjimku představuje pouze krátké období od konce 30. let do první poloviny 50. let 19. století, kdy na čas pronikl do oficiálních tištěných seznamů. Do konce 60. let 19. století je možné bezpečně určit pouze šest knihovníků, kteří zároveň vykonávali i další funkce. Jedná se o Jana Fantu (1745–1835, knihovníkem 1788, též správce kuchyně a sklepa i provizor domu),⁴⁰ Josefa Baucha (1744–1819, knihovníkem 1814–1818, také podpřevor, novicmistr a inspektor kostela),⁴¹ Josefa Gallu (1807–1849, knihovníkem 1837–1846, rovněž archivář),⁴² Antonína Weinera (1824–1907, knihovníkem 1850, též sekretář a prozatímní kooperátor v kostele Panny Marie Vítězné),⁴³ Antonína Sichrovského (1784–1863, knihovníkem 1853–1854,

34 Konvent vlastnil dokonce dva exempláře: KNA, Knih.Malt., sign. Malt 2381 a 2425, WEISLINGER, J. N. *Armentarium catholicum perantiquae, rarissimae ac pretiosissimae bibliothecae, quae asservatur Argentorati in celeberrima commenda eminentissimi Ordinis Melitensis Sancti Johannis Hierosolymitani*. Argentorati 1749; TÝŽ. *Catalogus librorum impressorum in bibliotheca eminentissimi ordinis Sancti Joannis Hierosolymitani asservatorum Argentorati*. Argentorati 1749 a WITTERUS, J. J. *Catalogus codicum manuscriptorum, in bibliotheca Sacri ordinis Hierosolymitani Argentorati asservatorum*. Argentorati [s.a.].

35 *Schematismus für das Königreich Böhmen auf das gemeine Jahr 1839*. Prag [1838], s. 347.

36 NA, ŘM, inv. č. 1233, kart. č. 460, *pamětnice konventu Panny Marie pod řetězem 1727–1907*, fol. 44r–v.

37 NA, ŘM, inv. č. 43, kart. č. 16, *statuta konventu z roku 1759*, pag. [9].

38 KNA, Knih.Malt., sign. R 226, *norma vivendi z roku 1819*, pag. [8].

39 KNA, Knih.Malt., sign. R 226, *Statuta sacri equestris Ordinis S. Joannis Jerosolymitani omnem Clerum hujus Ordinis obligantia ... z roku 1853*, pag. 7.

40 TRNKA, P. *Osudy...*, s. 15.

41 NA, ŘM, inv. č. 1236, kart. č. 463, lístky výpůjček z konventní knihovny z let 1814–1818.

42 *Catalogus universi cleri Archidioecese Pragensis tum Saecularis, tum Regularis, ... Anno MDCCCXXXVIII*. Pragae [1837], s. 60 a *Catalogus universi cleri Archidioecese Pragensis tum Saecularis, tum Regularis, ... Anno MDCCCLVII*. Pragae [1846], s. 77; *Schematismus des Königreiches Böhmen für das Jahr 1840*. Prag [1839], s. 365 a *Handbuch des Königreiches Böhmen für das Jahr 1848*. Prag [1847], s. 333.

43 *Handbuch des Königreiches Böhmen für das Jahr 1851*. Prag [1851], s. 296.

i podpřevor, novicmistr, inspektor kostela, archivář a provizor domu)⁴⁴ a Ferdinanda Wartera (1829–1903, knihovníkem 1870–1871, též novicmistr a kooperátor v kostele Panny Marie Vítězné),⁴⁵ který však již zahajuje následující období dějin knihovny. Zdá se, že bylo běžné, aby funkci knihovníka a archiváře zastávala stejná osoba. Bohužel i archiváři konventu zanechali minimální stopu v pramenech. Kromě zmíněných Josefa Gally (archivářem 1837–1846) a Antonína Sichrovského (archivářem 1852–1854)⁴⁶ jsou s jistotou doloženi pouze Josef Havránek (1715–1771, archivářem 1752–1755) a Josef Slanský (1825–1889, archivářem 1860).⁴⁷ Je zřejmé, že se vytiženost kněží, kteří měli na starost knihovnu, negativně projevila na její správě, jak bude vyloženo níže.

Povinností knihovníka bylo všechny knihy řádně sepsat, uspořádat a spravovat. Evidenční pomůcky (inventáře či soupisy) měly být pod jeho, resp. archivářovým dohledem. Vlastní realita ale byla poněkud odlišná. Nejstarší dochovaný soupis knih konventní knihovny pochází z roku 1752. Je součástí inventáře sepsaného v souvislosti s vizitací pražského konventu. Jednotlivé tituly jsou v něm rozděleny do dvanácti tematických skupin⁴⁸ a v rámci nich pak dále dle formátu. Záznamy se skládají ze stručného názvu, počtu svazků a jazyka. Tento seznam byl znovu opsán v roce 1758, aniž by byly reflektovány případné přírůstky [5].⁴⁹ Z této evidence, která vznikla spíše za účelem majetkovým než knihovnickým, lze vyvozovat, že hned od počátku byly svazky uloženy dle formátů a v rámci nich mohly být patrně soustředěny podle obsahu.

Popis knihovny konventu vydaný v roce 1788 tiskem nevyznívá pro knihovníky, kteří se při její správě po roce 1732 postupně vystřídali, vůbec dobře. Celá sbírka měla být uložena ve třech regálech pouze podle formátu, a to bez jakékoli klasifikace. Katalog údajně neexistoval a tehdejší knihovník ani nepředpokládal, že by se na tom mohlo něco v dohledné době změnit.⁵⁰ Dotyčný kněz se vůbec nemýlil, jelikož skutečný katalog byl vytvořen až za více jak 80 let.

Jistý soupis knih byl vyhotoven patrně koncem druhého desetiletí 19. století, přičemž však nezachycoval všechny knihy, které se v knihovně tehdy nacházely. Tituly v něm jsou rozmístěny do dvaceti věcných tříd.⁵¹ Záznamy sestávající ze stručného názvu, počtu svazků a formátu jsou řazeny abecedně. Objevují se i poznámky o multiplikátech.⁵² Je otázkou, zda se toto sepsání mohlo promítnout do řazení knih na regálech. Ke Smitmerově sbírce měl

44 *Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis Archidioeceseos Pragenae pro anno Dominis MDCCCLIV*. Praeae [1853], sl. 223; *Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis Archidioeceseos Pragenae pro anno Dominis MDCCCLV*. Praeae [1854], sl. 223 a KNA, Knih.Malt., sign. R 226, *Statuta sacri equestris Ordinis S. Joannis Ierosolymitani omnem Clerum hujus Ordinis obligantia ... z roku 1853*, pag. 8.

45 TRNKA, P. Osudy..., s. 16.

46 *Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis Archidioeceseos Pragenae pro anno Dominis MDCCCLIII*. Praeae [1852], sl. 209.

47 *Neues Genealogisch-Schematisches Reichs- und Staats-Handbuch vor das Jahr MDCCCLII*. Frankfurt am Mayn 1752, s. 291; *Neues Genealogisch-Schematisches Reichs- und Staats-Handbuch vor das Jahr MDCCCLV*. Frankfurt am Mayn 1755, s. 326 a *Status personalis Sacri ac equestris ordinis Joannitarum seu Melitensium in Magno prioratu Bohemiae pro anno 1860*. Praeae, 1860, s. 8.

48 O Biblich; církevní otcové; kazatelé; katechismy; knihy asketické a modlitební; liturgické knihy; právo; scholastici; historie církevní a světská; miscellanea; knihy o maltézském řádu; zakázané knihy a apokryfy.

49 NA, ŘM, inv. č. 264, kart. č. 156, spisy týkající se vizitací v Českém velkopřevorství 1751–1759; TRNKA, P. Osudy, s. 31.

50 HIRSCHING, F. K. G. *Versuch...*, s. 317.

51 Bible, její interpretace a konkordance; církevní otcové; liturgické knihy; teologie dogmatická, polemická a pastorální; morální teologie; kázání; právo kanonické a civilní; biografie; asketická literatura; filozofie a fyzika; lékařství; církevní dějiny; poezie a gramatiky; světské dějiny; geografie; přírodopis; ekonomie, řemesla, zemědělství, vojenství, architektura; varia; katechismy; lexikony a slovníky.

52 NA, ŘM, inv. č. 1236, kart. č. 463, *Consignatio librorum juxta materias, quas pertractant in 20 classes distributa*; TRNKA, P. Osudy..., s. 31–32.

knihovník k dispozici od roku 1810 o něco málo sofistikovanější seznam skládající se ze tří částí odpovídajících velikosti knih. Zápisy obsahují pořadové číslo ve skupině, název, u tisků místo a rok vydání, případně poznámku o tom, že se jedná o rukopis, a údaj o ceně. V jejich řazení se nezdá být zjevný systém.⁵³

Ke zvratu došlo až v letech 1870 a 1871, kdy Ferdinand Warter spolu s pomocníkem Antonínem Götzem vytvořil nový systém uložení knih. Přitom byl každý svazek opatřen na hřbetě viditelnou signaturou, která byla rovněž součástí příslušného záznamu v novém katalogu zahrnujícím již i svazky jak ze sbírky Smitmerovy či Raymundovy, tak z příruční knihovny alumnátu, která byla zřejmě zrušena a její svazky následně začleněny zpět do konventní knihovny.⁵⁴

Větší pozornost z hlediska správy byla věnována příruční knihovně noviců a kleriků. První seznam jejich svazků, které v té době byly pravděpodobně ještě uloženy v prostorách konventní knihovny,⁵⁵ vznikl někdy mezi lety 1809 až 1817, respektive ve druhé polovině druhého decennia. Záznamy v něm byly rozčleněny do čtrnácti věcných skupin⁵⁶ a sestávaly z pořadového čísla v dané kategorii, stručného názvu, počtu svazků a formátu.⁵⁷ Dříve než v konventní knihovně proběhlo v této příručce patrně v období konce 20. let a první poloviny 30. let 19. století signování jejích svazků. Jednoduchá lokační značka tvořená arabským číslem byla zapsána černým inkoustem do levého horního rohu předního přideští. Očíslovány byly postupně jednotlivé tematické skupiny příručky. U vícesvazkových titulů bylo ještě připsáno pořadové číslo svazku za lomítkem. Zároveň byly signaturou vybavené exempláře opatřeny na rectu přední předsádky rukopisným exlibris, které mělo nejčastěji podobu „*Ex bibliotheca ordinis equestris Micro-Pragae Melitensium*“. Jedná se o první systematické vyjadřování vlastnictví v rámci knihoven pražských maltézských rytířů. Vpisování jak signatur, tak exlibris však zanedlouho ustalo. Nejvyšší doložená signatura je 89.

Ve svazcích konventní knihovny se rukopisné exlibris objevuje od druhé poloviny 18. století až do konce 60. let 19. století velice sporadicky a nemá jednotnou podobu. Teprve v následujícím období se začala používat razítka.

Poněkud lepší situace ohledně péče o knihy, tedy alespoň v prvních desetiletích existence obnoveného konventu, panovala u vazeb. V dnešním fondu Maltéžská knihovna lze identifikovat tři základní typy vazeb hlásících se osmihrotým křížem k maltéžskému řádu, respektive k jeho pražskému konventu. Nejhonosnější a zřejmě i nejstarší skupina vazeb pochází přibližně z doby kolem poloviny 18. století. Dřevěné desky jsou potaženy velmi světlou kůží. Výzdoba formou slepotisku je soustředěna na desky, na kterých je doprostřed rámové kompozice posazen maltéžský osmihrotý kříž. Desky jsou často fixovány dvěma sponami. Štítek na hřbetě se zlaceným titulem bývá červený, lze se však setkat i s černým. Rovněž ořízka mívá červenou barvu, výjimečně může být modrá. U některých svazků foliového formátu zvýrazňuje každou stranu ořízky bílý maltéžský kříž [6]. Tato reprezentativní vazba je doložena zejména u biblí, liturgických knih, knih církevního práva a knih s církevními dějinami. Zbylé

53 NA, ŘM, inv. č. 1236, kart. č. 463, neoznačený soupis Smitmerovy sbírky.

54 KNA, Knih.Malt., sign. R 114, *Bibliotheks-Catalog des riterl. Malteser-Convent in Prag*. Podrobněji o katalogu a systému signatur TRNKA, P. *Osudy...*, s. 32–33, 41–43.

55 Velká část svazků, které tento seznam zachycuje, je též součástí přibližně stejné starého konventního soupisu, ve kterém je v takovém případě tužkou uvedena specifická značka. Ta měla pravděpodobně informovat o přesunutí titulu do příručky alumnátu.

56 Bible; církevní otcové; teologie dogmatická a polemická; pastorální teologie; kanonické právo; morální teologie; asketická literatura; církevní dějiny; dějiny maltéžského řádu; pedagogika a katechismy; slovníky a mluvnice; filozofie; světové dějiny; fyzika.

57 NA, ŘM, inv. č. 1236, kart. č. 463, *Handbibliothek für das Alumnat des ritterlichen Malteserstiftes*.

dva typy vazeb jsou již o poznání jednodušší. Někdy po polovině 18. století byly vybrané tituly opatřeny lepenkovými deskami s tmavě hnědým koženým pokryvem. Relativně prostá výzdoba je koncentrována na hřbet, kde se nachází pod červeným štítkem se zlaceným titulem malý zlacený maltézský kříž. Kromě toho jsou kolem vazů zlacené linky. Ořízka bývá červeně klopenatá. Poslední skupina vazeb spadající snad do 60. let 18. století je patrně nejmladší. Za zmínku stojí skutečnost, že ve svazcích s touto vazbou se mnohdy vyskytují exlibris členů konventu. Tyto vazby jsou podobné předchozímu typu, přičemž jsou však zdobnější. Jak na hřbetu, tak na hranách desek se nachází zlacené ornamenty. Pod červeným štítkem opět nechybí zlacený osmihrací kříž. Ořízka je tentokrát celá červená. Z hlediska obsahu dominují mezi svazky s touto vazbou kázání. Systematické vybavování svazků vlastní vazbou se však nevzilo a po nějaké době zcela ustalo. Napříště se již jednalo spíše o jednotliviny, jež na sobě nesly maltézský kříž v různém provedení.

Statuta konventu pamatovala i na půjčování knih. Když si člen konventu potřeboval absenčně zapůjčit knihu, měl být učiněn záznam s uvedením výpůjční doby. Po jejím uplynutí si měl knihovník vyžádat vrácení knihy a uložit ji zpět do knihovny. V praxi první poloviny 19. století to vypadalo tak, že čtenář vlastnoručně napsal výpůjční lístek, který většinou obsahoval následující informace: stručný název knihy, jejího autora, počet svazků, pokud jich bylo více, jméno či funkci bratra, který svazek vydal, datum výpůjčky a podpis toho, kdo si ho vypůjčil [7]. Mohlo být uvedeno i místo, ze kterého byly kniha zapůjčena (např. archiv, konventní knihovna).⁵⁸ Existovaly však i lístky, které nesly objektivně stylizovanou informaci o výpůjčce, ale nebyly podepsané.⁵⁹ Přinejmenším ve druhé polovině druhé dekady 19. století byla tendence zaznamenávat poznámky o výpůjčkách do soupisů knih.⁶⁰ Členové konventu si mohli s největší pravděpodobností s sebou brát zapůjčené svazky i do mimopražských farností. Patrně negativní zkušenosti se ztrátami knih v důsledku jejich nevrácení bývalými členy konventu, kteří opustili maltézský řád, se projeví ve stylizaci tzv. reversu. V něm stvrzoval vypůjčující si bratr, že je daný titul majetkem konventu, a zároveň se ho zavazoval v případě svého odchodu z řádu vrátit.⁶¹ Týkalo se to zejména noviců a kleriků, kteří mívali často vypůjčený čtyřsvazkový breviář.

ZÁVĚR

Knihovnu obnoveného konventu maltézských rytířů výrazně ovlivnily dvě vynikající osobnosti. Na jedné straně to byl její zakladatel – převor František Taufer, který jí dal do vínku reprezentativní prostory a zároveň ji vybavil prvními knihami. Druhou osudovou postavu představoval Ferdinand Warter, který knihovnu uspořádal, signoval a opatřil prvním opravdovým knihovním katalogem. Nelze však opomenout nepřímý vliv Smitmera, díky jehož obdivuhodné sběratelské činnosti byl knihovní fond po jeho smrti výrazně posílen jak

58 Dochovaly se tři podepsané výpůjční lístky: od novice Jana Seiferta (1790–1847) z 21. listopadu 1814 na dvousvazkové dílo, klerika Václava Paterý (1791–1865) z 22. listopadu 1818 rovněž na jeden titul a čerstvého horažďovického děkana Jana Grelleta z 6. dubna 1818 na šest titulů o 39 svazcích. NA, ŘM, inv. č. 1236, kart. č. 463.

59 K dispozici je lístek z 29. listopadu 1817 s informací o zapůjčení jedné knihy Antonínu Mrkvičkovi (1795–1858). – NA, ŘM, inv. č. 1236, kart. č. 463.

60 Do soupisu příručky alumnátu bylo dodatečně dopisováno tužkou za dané záznamy příjmení momentálního držitele. Po navrácení výpůjčky bylo jméno škrtnuto. V tomto případě však doplňování fungovalo jen omezenou dobu. V soupisu konventní knihovny z přibližně stejné doby byly informace o výpůjčkách součástí záznamů již od samého vzniku této evidenční pomůcky. Je třeba však zdůraznit, že se všechny týkaly již zmíněného Jana Grelleta, který měl tehdy u sebe neuvěřitelných 74 svazků. Pozdější výpůjčky zde reflektovány již nebyly.

61 NA, ŘM, inv. č. 636, kart. č. 324, *personalia členů konventu 19. století, B–E, Thomas Býček, revers klerika Tomáše Býčka* z 30. června 1859.

kvantitativně, tak zejména kvalitativně. Působení Taufera a Wartera byla od sebe vzdálena více jak sto let. Toto mezidobí však nebylo ve znamení přílišného rozkvětu knihovny, která stála spíše na okraji zájmu knihovníků. Mohly za to zejména dva faktory: minimální investice a časová vytíženost jejich správců. Počáteční snahy po jednotné vazbě alespoň u vybraných knih záhy ustaly. Na systematické doplňování knihovny formou nákupů se prakticky rezignovalo a hlavně se spoléhalo na přejímky svazků po zemřelých členech konventu. Z těchto důvodů se počet knih navyšoval velmi pomalu a nepravidelně. Obsahový profil knihovny konventu je proto silně ovlivněn osobními zájmy těch maltézských kněží, kteří si rádi pořizovali knihy. Přestože patřila svým rozsahem mezi menší klášterní knihovny, nelze ji však díky její sbírce melitensí v žádném případě opomíjet.

BUILDING OF THE LIBRARY OF THE RESTORATED CONVENT OF OUR LADY BENEATH THE CHAIN IN PRAGUE

Summary: The Medieval commandery of the Order of the Hospitallers in Prague ceased to exist at the beginning of the Hussite Revolution. Its library was gone. The convent at the Church of Our Lady beneath the Chain was not restored until the beginning of the 1830s by prior Franciscus Taufer, who also founded its library. It was equipped with books from the archives of the Grand Priory of Bohemia and probably from the local parish library. The founder also donated his own books to it. The library was to serve the convent members in the first place to prepare for preaching. In 1752 it contained 1 000 volumes. The library was further expanding mainly by acquiring the books of the deceased members of the convent. Those of Joannes Raymund, Franciscus Wilhelm, Josephus Kolenatý and Antonius Sychrovský are worth mentioning from the period until the end of the 1860s. The most important addition, however, was the collection of melitensia (ie, books relating to the Order of Malta) of the conventual chaplain and commander Franciscus Paulus de Smitmer. New titles were purchased only seldom due to the lack of financial resources. The conventual library was therefore rather small. In 1870 it contained 4578 volumes. In the first half of the 19th century, volumes were temporarily detached from the conventual library and made a reference library for novices and clerics, which in 1853 contained 866 volumes. Brief library rules has been part of the German statute of the convent since 1740. The prior appointed one of the brothers to be a librarian who was to organize, write and administer the books. Librarians did not pay much attention to the library due to lack of time. It was not until the end of the 1860s that Ferdinandus Warter created a system of signatures and a regular library catalogue began to be kept. The librarian should record the loans to the members of the convent and, upon expiry of the specified loan period, request their return and place them back to the library.

Key words: Convent of Our Lady beneath the Chain, Prague–Malá Strana, Order of Malta, monastery library

PhDr. Pavel Trnka, Ph.D. (*1983)

Vystudoval obory archivnictví a historie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Od roku 2014 pracuje v Knihovně Národního archivu, kde spravuje historické fondy a staré tisky. Zaujímá se o písemnosti a správu středověkých klášterů, dějiny knihoven, kněze maltézského řádu a zlomky středověkých rukopisů.